

Statsforvalteren i Oslo og Viken

Livets siste dager – Plan for lindring i livets slutfase

Å kjenne igjen tegn på at pasienten er døende og omsorg for døende, Håkon Johansen, sykepleier, Msc, USHT Viken Østfold, Høgskolen i Østfold

Undervisning – Livet siste dager

- Tema
  - Del 1 Grunnleggende palliasjon, Astrid Blomqvist kreftsykepleier SLB, Sykehuset Østfold
  - Del 2 Kartlegging av symptomer hos den alvorlig syke pasienten, Siri Hagen Brelin, overlege Senter for lindrende behandling, Sykehuset Østfold
  - Del 3 Forhåndssamtale og behandlingsbegrensning, Håkon Johansen, USHT
  - **Del 4 Å kjenne igjen tegn på at pasienten er døende og omsorg for den døende, Håkon Johansen**
  - Del 5 Praktisk bruk av tiltaksplanen med øvelse i gruppe, Aart Huurnink overlege Stavanger kommune, ressurspersoner lokalt

Refleksjon

- Tenk på en pasient du ga omsorg til da han eller hun var døende
  - Hva er fint å tenke tilbake på?
  - Hva var utfordrende?

Grunnleggende palliasjon

Alle alvorlig syke og døende har rett til å bli møtt med:

- respekt
- trygghet
- omsorg
- behandling

Enhver døende har rett til

å være informert om sin tilstand

å ha enerom

å slippe å være alene

å få lindring av smerter og andre plager

å få anledning til å snakke om åndelige og eksistensielle spørsmål

Grunnleggende palliasjon

- «Jeg er klar for å dø, men kroppen er det ikke»
- «Kroppen er klar for å dø, men jeg er ikke klar for å dø»
- «Ikke alle sykdomsforløp er enkle, men vi gjør vårt aller beste for at det skal bli så godt som mulig»

Nasjonale faglige råd for lindrende behandling i livets slutfase

Kommunikasjon
og samvalg

Erkjennelse av at
livet går mot
slutten, og at
døden nærmer
seg

Mat og drikke når
døden er nært
forestående

Symptomlindren
de behandling i
livets slutfase

**DEN NORSKE
LEGEFORENING**

Retningslinjer for lindrende sedering i livets slutfase

Retningslinjene er utarbeidet av en tverrfaglig sammensatt arbeidsgruppe ledet av Reidun Førde.
Vedtatt av Den norske legeforenings sentralstyre 17. juni 2014.

Kjennetegn & kroppslige endringer

Observasjoner over tid:

- Funksjon
- Aktivitet
- Egenomsorg
- Kostinntak
- Bevissthetsnivå
- Ødem, hviledyspne, delirium

Vendepunkter i sykdomsforløpet

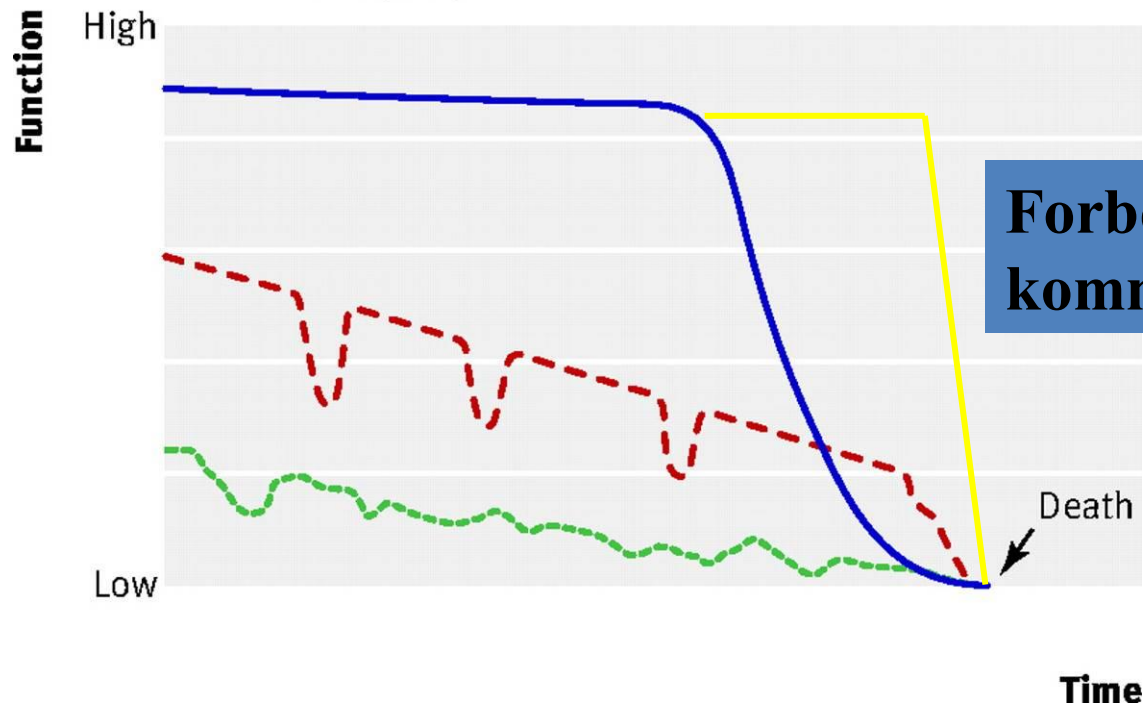
Hva har endret seg den siste tiden?

Figure 1: The three main trajectories of decline at the end of life

Number of deaths in each trajectory, out of the average 20 deaths each year per UK general practice list of 2000 patients

- Cancer (n=5)
- - - Organ failure (n=6)
- · - Physical and cognitive frailty (n=7)
- Other (n=2)

Murray, S. A et al. *BMJ* 2008;336:958-959

- å gjenkjenne de siste dager av livet

Endringer i forhold til:

- Respirasjon
- Bevissthetsnivå/kognisjon
- Hud
- Generell forverring
- Inntak av væske/mat/annet
- Mobilitet

Involverte omsorgspersoners «magefølelse» (intuisjon) i situasjonen

Typiske endringer, som tegn på at pasienten er døende

- Økt søvnbehov
- Tiltakende fysisk svekkelse, økende behov for sengeleie
  - Avtakende diurese
- Avtagende interesse for omgivelsene, mindre respons til de nærmeste
- Svekket orienteringsevne, ofte periodevis forvirring
- Tiltakende redusert interesse for å ta til seg mat og drikke
- **Problemer med å ta tabletter**

Fürst CJ, Doyle D. The terminal phase. I: Doyle D, Hanks G, Cherny NI et al, red. Oxford textbook of palliative medicine. 3. utg. Oxford: Oxford University Press, 2003: 1117–34.

I tillegg vil minst to av følgende punkter vanligvis være oppfylt:

- Pasienten er sengeliggende
- Pasienten er i lengre perioder ikke kontaktbar
- Pasienten klarer bare å drikke små slurker
- Pasienten kan ikke lenger svelge tabletter

GYLDIG TIL JUNI 2021

De 4 viktigste medikamenter for lindring i livets slutfase

Indikasjon	Medikament	Dosering	Maksimal døgndose	Adm. måte
Smerte, Dyspné	Morfin eller Oksykodon (opioidanalgetikum)	<u>Smerte</u> : 2,5-5 mg eller 1/6 av døgndosen (po:sc = 3:1) <u>Dyspné</u> : 1-2,5* mg Gjentas ved behov, inntil hvert 30. min	avhengig av effekten (sjelden > 400 mg)	sc = subkutant
Angst, uro, panikk, Dyspné, muskelrykn., kramper, agitert delir	Midazolam (benzodiazepin, sedativum)	1 mg til gamle/skrøpelige, ellers start med 2-2,5 mg Gjentas ved behov, inntil hvert 30. min (titrering)	avhengig av effekten (sjelden > 20 mg)	sc
Kvalme uro, agitasjon, delir	Haloperidol (Haldol ® , lavdoseneuroleptikum)	0,5-2 mg x 2 (mot kvalme) 2 mg x 3-5 (mot uro/agitasjon)	10 mg	sc
Surkling i øvre luftveier, ileus, kolikk	Glykopyrron, (Robinul ® , antikolinergikum)	0,2 mg inntil 1x/t, maks x 6 / d	1,2 mg (sjelden nødvendig) ev. KSCI	sc

*Dersom pasienten bruker opioider mot smerter brukes samme behovsdosering mot dyspné

Algoritmer

- Er en veiledende «oppskrift» for behandling
- **Men det er ingen ordinasjon i seg selv**
- Medikamentene skal ikke brukes uten selvstendig indikasjon

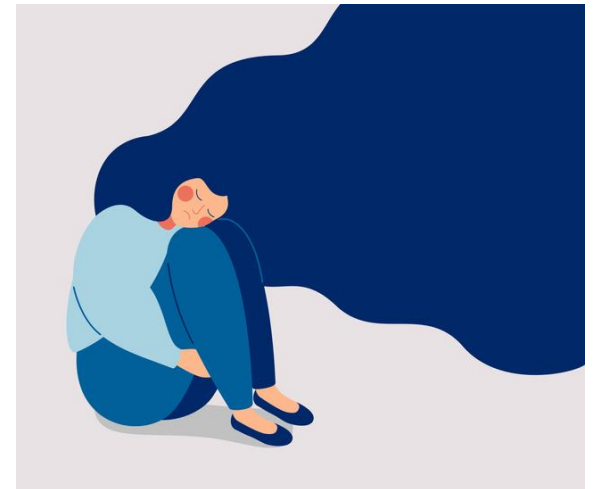
Dokumentasjon av medikamentordinasjon og -utlevering følger avdelingens vanlige retningslinjer.

” Jeg har rett til å bli behandlet av omsorgsfulle, medfølende, kyndige mennesker som vil prøve å forstå mine behov og som vil oppleve det som givende å hjelpe meg å møte min død”

Pasienten er smertefri

- Pasienten sier det
- Pasienten er smertefri ved bevegelse
- Pasienten virker fredfull
- Vurder behov for leieforandring

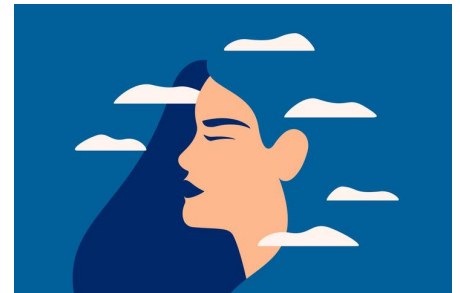
Pasienten er rolig og avslappet

- Redd for å dø?
- Urolig og rastløs?
- Vandrer?
- Utelukk smerter/urinretensjon som årsak
- Vurder behov for leieforandring

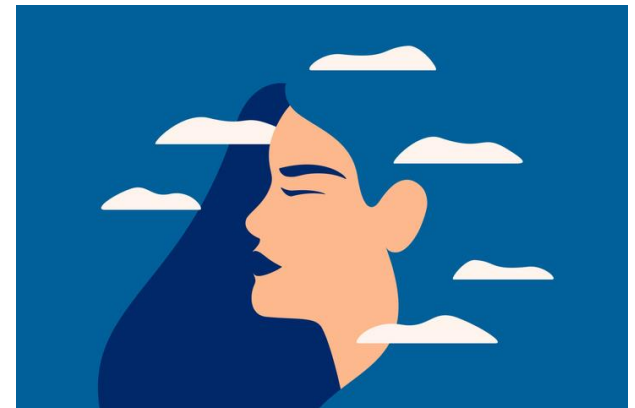
Delirium

- Bevissthetsnivå, oppmerksomhet og orienteringsevne
- Endring i løpet av timer eller dager
- Legetilsyn
  - Eventuelt behandle utløsende årsaker
  - Eventuelt symptomlindrende behandling

Delirium

- Miljøtiltak
  - Ro og skjerming
  - Kjente personer og kjente gjenstander
  - Lysregulering – natt og dag
  - Færrest mulig personale

Pasienten ikke er plaget av surkling

- Medikament skal gis så snart symptomer oppstår
- Vurder behov for leieforandring
- Symptomet er drøftet med de pårørende

Pasienten ikke er kvalm eller kaster opp

- Pasienten sier det
- Pasienten virker fredfull

Pasienten ikke er plaget av tung pust

- Pasienten sier det
- Pasienten virker ikke tung i pusten
- Vurder behov for leieforandring

Munnen er fuktig og ren

- Tilby drikke til pasienter som er i stand til å svelge
- Se retningslinjer for munnstell
- Munnen vurderes minst hver 4. time
- Pårørende kan gjerne delta i munnstell

Pasienten er ubesværet med hensyn til vannlating

- Legg inn kateter hvis retensjon
- Bleiebruk
  - Observere hud

Pasienten ligger godt i trygge omgivelser

- Hyppige, små leieendringer
- Forebygge trykksår
- Vurder spesialmadrass
- Det gode stellet
- Stell av øynene

Pasienten er ikke plaget av obstipasjon eller diarè

- Teamarbeid lege, sykepleier og helsefagarbeider
  - Medikamentelle tiltak
  - Ikke-medikamentelle tiltak

Pasienten er klar over situasjonen

- Informasjon og støtte gjennom ord, berøring og nærvær

Pårørende er forberedt på at døden er nær forestående

- Forstår pårørende at pasienten er døende og hvilke tiltak som blir gjort for å lindre?
- Tilby støtte fra sykehjemsprest eller kontaktperson for trossamfunn

Behovet for åndelig/eksistensiell omsorg er ivaretatt

- Hvordan har du det nå?
- Sykehjemsprest/ psykolog
- Når pasienten kommer fra en annen kultur

Pårørendes behov er ivaretatt

- Trenger de mat eller drikke?
- Trenger de praktisk hjelp til noe?
- Seng på rommet eller i naborommet?
- Behov for helsehjelp?
- Behov for oppfølging psykisk eller sosialt?

Takk for oppmerksomheten!

Kontaktinformasjon:

 Håkon Johansen

 940 29 908

hakon.johansen@io.kommune.no

 www.io.kommune.no/usht

